functioning, methods of further narrowing of groups of connotonymic onyms were proved. Special attention is devoted to the mechanism of connotonym conceptualization as the realization method of semantic dynamic of proper names.

The phenomenon of semantic extension of proper names was considered as an important factor of replenishment of lexical language structure in interlingua and intralingua aspects.

Key words: connotation, connotonym, connotonymization, connotonymycon, sphere of sign, indirect nomination of the proper names.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.
Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Г. В. Пристай (Дрогобич)

УДК 81’373.611

ПОДІЛЬНІСТЬ / НЕПОДІЛЬНІСТЬ ОСНОВ НЕПОХІДНИХ АД’ЄКТИВІВ В АСПЕКТІ МОРФОНОЛОГІЇ

Одне з важливих завдань морфонологічного дослідження полягає в з’ясуванні фонемної будови морфем, залучених до процесів формо- чи словотворення. Необхідний крок для перспективного (від твірного слова) дослідження морфонологічної будови деривата – визначити формальну подільність / неподільність обстежуваних слів. Ступінь подільності буває різним і залежить від якості кореня (вільний чи зв’язаний) та від регулярності вживання афікса.

Мета нашої студії – проаналізувати морфонологічну кваліфікацію основ непохідних прикметників української мови. Поставлена мета передбачає розв’язання таких завдань: 1) з’ясувати погляди лінгвістів щодо питання морфемної подільності / неподільності слова; 2) розглянути ступені подільності основ прикметників – вершин словотвірних гнізд; 3) розподілити мотивувальні основи поміж типами.

Мовознавці виділяють різну кількість ступенів морфемної подільності слів залежно від принципу виділення морфемних елементів та їхньої значущості. Так, російський дослідник М. Панов подає шкалу членованості слова на морфеми із шістьох пунктів: 1) найбільший ступінь членованості в прикладі *лёт-чик*, оскільки в мові функціонують спільнокореневі лексеми (*лет-а-ть*) та слова, де виділяється регулярний суфікс ***-чик*** (*развед-чик*); 2) менший ступінь в основі слова *паст-ух* (пор.: *пасу*, а із значенням особи вживаються інші суфікси – ***-тель***, ***-щик***); 3) *стекл-ярус* (пор.: *стекло*, проте синонімічних суфіксів немає); 4) *буженина* (нема однокореневих, але існують слова з суфіксом ***-ин-***:

конина, *осетрина*); 5) *малина*, *калина*, *крушина*, корені яких поєднуються лише з суфіксом ***-ин-***; 6) *кочегар*, *кочерга* (з суфіксами ***-гар***, ***-рга***) [Панов 1999: 88 – 93]. Таку класифікацію підтримує О. Земська, хоча не визнає останнього, шостого ступеня членованості [Земская 1973: 44 – 53]. Г. Циганенко стверджує, що номери 4 і 5 за шкалою М. Панова ґрунтуються на визнанні унікального кореня, що є неможливим, адже значення в кореня гніздове [Цыганенко 1978: 56 – 62].

Н. Янко-Триницька дещо по-іншому розподіляє основи за ступенями подільності: 1) обидва компоненти основи (твірна основа й словотворчий афікс) з тим самим значенням і функцією наявні в інших основах – повна вільна членованість першого (*школь-н-*(*ый*)) і другого ступенів (*хозяй-ств*(*о*)); 2) обидва компоненти основи з тим самим значенням чи функцією наявні в інших словах, але корінь не функціонує як самостійна основа – достатня членованість першого (*коз'-ол*) і другого ступенів (*яч-мень*); 3) слова, близькі за загальним значенням і за фонемним складом кінцевої частини, причому основи одних мають повну членованість, а других не мають, але за аналогією з першими членуються й виділяють незіставний корінь – недостатня членованість першого (*не-радив*(*ый*)) і другого ступенів (*сент'-абрь*) [Янко-Триницкая 1968: 534 – 540].

К. Городенська, услід за Г. Винокуром, стверджує, що „морфемна сегментація слова можлива лише тоді, коли воно має ряд спільнокореневих і ряд одноструктурних слів" (*дерев'ян*(*ий*) → *дерев*(*о*), *дерев-ин*(*а*), *з-дерев'ян-і-ти* та *дерев'ян*(*ий*) → *олов'-ян*(*ий*), *кам'-ян*(*ий*), *торф'-ян*(*ий*) [Городенська 1981: 3]. Згадані мовознавці, отже, дотримуються коренезорієнтованого погляду, згідно з яким подільність здійснюється від слова до морфеми, а її вихідним пунктом є вилучення з морфемного ланцюжка основи смислового центру.

Послідовники морфемного аналізу за одним (семантичним чи формальним) принципом, дотримуються у своїх працях афіксозорієнтованого погляду, згідно з яким для морфемного поділу слова досить його входження в ряд одномодельних слів. О. Смирницький запевняє, що „відсутність значення в одному звуковому відрізку основи (чи слова) можна констатувати лише тоді, коли інший її звуковий відрізок теж не наділений значенням" [Смирницкий 1956: 59 – 64]. О. Кубрякова погоджується з поглядами вченого й поділяє основи за типом членованості на безумовно членовані (*англ. cat – cat-s*), умовно членовані (*англ. per-ceive*, *re-ceive*, *de-ceive*) та дефектно членовані (*англ. ox-en*, *child-ren*) [Кубрякова 1970: 78 – 90].

У нашій розвідці дотримуємося коренезорієнтованого погляду на морфемну подільність основ / коренів, з урахуванням семантичного та структурного критеріїв. Обстежувані словотвірні гнізда очолюють якісні прикметники з непохідними основами. Морфонологічно значуща особливість непохідних основ, що „певною мірою програмує

морфонологічні параметри дериватів” [Федурко 2003: 84], – формальна нечленованість чи членованість їхньої структури.

Непохідні основи засвідчують свою первісність, непричетність до словотворення. Непохідними (вільними) прикметниковими основами в українській мові є, наприклад, *син*(*ій*), *багат*(*ий*), *бос*(*ий*), *довг*(*ий*), *весел*(*ий*), *велик*(*ий*), *груб*(*ий*), *густ*(*ий*), *глух*(*ий*), *мал*(*ий*), *пуст*(*ий*), *рад*(*ий*), *тісн*(*ий*) та ін. Первинні прикметники ще називають „власне прикметникими”, оскільки вони позначають якісну статичну ознаку й виділяють у своєму складі корінь і закінчення [Безпояско 1993: 95]. Їхні основи легко сполучаються з різними словотворчими афіксами (*мал*(*ий*) → *мал-еньк*(*ий*), *мал-есеньк*(*ий*), *мал-еч*(*а*), *мал-изн*(*а*), *мал-і-ти*, *мал-о*; *крив*(*ий*) → *крив-уват*(*ий*), *крив-ак*, *крив-ець*, *крив-и-ти*, *крив-іти*, *с-крив-а*; *руд*(*ий*) → *руд-ав*(*ий*), *руд-изн*(*а*), *рудь-к*(*о*), *руд-і-ти*).

Як засвідчив проаналізований матеріал, основи непохідних вершинних прикметників поділяються на дві групи: вільні і зв’язані.

До першої належать основи з вільним неподільним коренем, який легко поєднується з дериваційними суфіксами: *гостр*(*ий*) → *гостр-еньк*(*ий*), *гостр-іш*(*ий*), *гостр-от*(*а*), *гостр-и-ти*, *п’ян*(*ий*) → *п’ян-к*(*ий*), *п’ян-иц΄*(*а*), *п’ян-і-ти*; *кос*(*ий*) → *кос-еньк*(*ий*), *кос-уват*(*ий*), *кос-и-ти*, *кос-і-ти*, *кос-о*; *нім*(*ий*) → *нім-от*(*а*), *нім-і-ти*, *нім-ува-ти*, *нім-о*, *за-нім-и-ти*; *свят*(*ий*) → *свят-еньк*(*ий*), *свят-ець*, *свят-ин*(*я*), *свят-ість*, *свят-ощ*(*і*), *свят-и-ти*, *свят-о*; *чуж*(*ий*) → *чуж-ісіньк*(*ий*), *чуж-ак*, *чуж-ин*(*а*), *чуж-ість*, *чуж-і-ти*, *чуж-о*. Більшість прикметникових основ цієї групи – питомі одиниці, частіше з односкладовими коренями.

Другу групу репрезентують основи словотвірно неподільні, але формально членовані, тобто ті, які у своєму складі містять афікси (далі – субморфеми), що втратили словотвірне значення: *о*/*пук*/*л*(*ий*), *по*/*лог*(*ий*), *гун*/*яв*(*ий*), *хир*/*яв*(*ий*), *ліп*/*ш*(*ий*), *гір*/*ш*(*ий*), *біль*/*ш*(*ий*), *юр*/*лив*(*ий*), *кукіб*/*лив*(*ий*), *рет*/*ив*(*ий*), *спес*/*ив*(*ий*), *власт*/*ив*(*ий*), *ввіч*/*лив*(*ий*), *тем*/*н*(*ий*), *тіс*/*н*(*ий*), *ряс*/*н*(*ий*), *край*/*н*(*ій*), *майбут*/*н*(*ій*), *вад*/*к*(*ий*), *дзвін*/*к*(*ий*), *лег*/*к*(*ий*), *низь*/*к*(*ий*), *близьк*(*ий*), *вузь*/*к*(*ий*), *мок*/*р*(*ий*), *вел*/*ик*(*ий*), *вис*/*ок*(*ий*), *шир*/*ок*(*ий*), *дал*/*ек*(*ий*), *навіж*/*ен*(*ий*), *строк*/*ат*(*ий*). У цих морфонологічно членованих основах сегменти ***о-***/, ***по-***/, /***ав-***, /***лив-***, /***ив-***, /***к-***, /***н-***, /***н΄-***, /***ш-***, /***р-***, /***ик-***, /***ок-***, /***ек-***, /***ом-***, /***ен-***, /***ат-*** лише за фонетичним складом ідентичні префіксам / суфіксам, проте семантично порожні. Вони входять до складу основи як її складові частини. „Членованість – це більш загальна властивість основ, ніж похідність: членованих основ значно більше, ніж основ морфологічно похідних” [Трубецкой 1987: 533]. Про суфіксальний / префіксальний характер відповідних елементів можна говорити лише з погляду діахронії [ССУЛМ 1979: 121]. „Внаслідок спрощення, перерозкладу основи відбувається переміщення частини або цілої морфеми до іншої, тобто одна морфема втрачає значення й виникає інша, ширша морфема з незалежним від попередніх твірних основ значенням” [Полюга 2001: 11],

з новими валентісними можливостями, морфонологічним характером [Горпинич 1999: 72].

Найчастіше спрощення відбувалося в складі суфіксальних дериватів, утворених від іменникових основ: *важний* (від *вага*), *достойний* (від *достой* ‘чемність’), *красний* (від *краса*), *ловкий* (від *лов* ‘полювання’), *лукавий* (від *лука* ‘хитрість’), *пристойний* (від *пристой* ‘ґречність’), *ретивий* (від *реть* ‘запал’), *смирний* (від *смиръ* ‘мир’), *тучний* (від *тук* ‘жир’) [Немченко 1984: 82 – 83]. До суфіксальних одиниць, що зазнали спрощення, належать також колишні суфіксальні морфи на позначення вторинної прикметниковості *-ик-*, *-ок-*, *-ек-*, *-к-*, *-н-*, *-ов-*: *великий* (від *велий*), *високий* (від *вись*), *гладкий* (від *гладъ*), *гіркий* (від *горий*), *готовий* (від *готъ*), *короткий* (від *коротыи*), *широкий* (від *ширъ*), *яркий* (від *яръ*) тощо. Етимологічний словник фіксує похідність віддієслівних основ прикметників *затхлий* (від *задъхнутися*) [ЕСУМ: II, 203], *опуклий*, *випуклий* (від дієслова *опукати* ‘ставати опуклим’ [ЕСУМ: II, 205], похідність пов’язують також з іменником *пук* ‘жмут’ [ЕСУМ: II, 629]).

Серед морфонологічно членованих прикметників зафіксовано ряди паралельних одиниць, позначених спільністю значення (напр., *чут*/*к*(*ий*) – *чут*/*лив*(*ий*) ‘який добре сприймає що-небудь за допомогою органів чуттів’ [ВТССУМ: 1385], *стрім*/*к*(*ий*) – *стрім*/*лив*(*ий*) ‘майже прямовисний, крутий’ [СУМ: IX, 778 – 779], *настир*/*н*(*ий*) – *настир*/*лив*(*ий*) ‘який набридає, надокучає своїми діями, вчинками’ [СУМ: V, 200], *нуд*/*к*(*ий*) – *нуд*/*н*(*ий*) – *нуд*/*лив*(*ий*) ‘який викликає почуття нудьги’ [СУМ: V, 451]).

До групи формально членованих основ належать і чужомовні прикметники із субморфемою /***н-*** (*універсаль*/*н*(*ий*), *ідентич*/*н*(*ий*), *індивідуаль*/*н*(*ий*), *популяр*/*н*(*ий*), *лібераль*/*н*(*ий*) *генераль*/*н*(*ий*), *художн*/*н*(*ій*), *бруталь*/*н*(*ий*), *цивіль*/*н*(*ий*)). Природа цього асемантичного сегмента інша, ніж у питомих основах: етимологічно це суфікс, що адаптує запозичене слово до системи українського словотворення, а з погляду синхронії – субморфема, тобто частина слова, формально тотожна окремому афіксальному морфові [Клименко 1998: 612]. Запозичення входять до українського лексикону, формують словотвірні гнізда засобами мови-реципієнта, виконуючи різне „соціальне замовлення” [Клименко 2008: 4]: *бруталь*/*н-ий* → *брутальн-ість* ‘грубість’, *брутальн-о*; *цивіль*/*н*(*ий*) → *цивіл* ‘цивілізована людина’, *цивіл-іст*, *авто-цивіл-к*(*а*) ‘страхування автомашини’; *лібераль*/*н*(*ий*) [<лат. liberalis – ‘вільний’] → *ліберал-ізм*, *лібераль*/*н-ість*, *ліберал-із*/*ува-ти*, *демо-ліберальн*(*ий*), *лібераль*/*н-о-демократичн*(*ий*); *популяр*/*н*(*ий*) → *поп-виконавець*, *поп-гурт*, *поп-експансія*, *поп-зірка*, *поп-ікона*, *поп-імідж*, *поп-конкурент*, *поп-концерт*, *поп-переспіви*, *поп-співак*.

При творенні тих чи тих структурно-семантичних різновидів деад’єктивів кореневі субморфеми /***н-***, /***н´-***, /***к-***, /***р-***, /***ок-***, /***ек-*** регулярно

підлягають усіченню: *яс*/*н*(*ий*) → *яс-оньк*(*а*), *яс-очк*(*а*), *яс-ува-ти* ‘тлумачити’ [Карпіловська 2002: 908]; *актив*/*н*(*ий*) → *актив-ува-ти*, *актив-із*/*ува-ти*; *муж*/*н*(*ій*) → *муж-а-ти*, *муж-і-ти* ‘ставати мужнім’ [ЕСУМ: III, 530]; *тон*/*к*(*ий*) → *тон-еньк*(*ий*), *тон-есеньк*(*ий*), *тон-ш*(*ий*), *тон-юсіньк*(*ий*), *тон-ин*(*а*); *мок*/*р*(*ий*) → *моч-ар*(*а*), *мок-лин*(*а*), *мок-ляк*, *моч-а-ти*, *моч-и-ти*; *глиб*/*ок*(*ий*) → *глиб-ш*(*ий*), *глиб-інь*, *глиб-и-ти*; *дал*/*ек*(*ий*) → *даль-ш*(*ий*), *даль*. Натомість корені з субморфемами /***лив***-, /***ав***- вибірково підпорядковуються цій морфонологічній трансформації: *презир*/*лив*(*ий*) → *презирлив-ість*, але *презир-ств*(*о*); *плюг*/*ав*(*ий*) → *плюгав-енький*, *плюгав-ець*, *плюгав-ість*, *плюгав-і-ти*, але *плюг-аш*. Прикметникові корені, ускладнені іншими субморфемами, не потрапляють у морфонологічну позицію усічення: *від*/*ом*(*ий*) → *відом-ість*; *навіж*/*ен*(*ий*) → *навіжен-ість*, *навіжен-ств*(*о*), *навіжен-і-ти*; *строк*/*ат*(*ий*) → *строкат-енький*, *строкат-ість*, *строкат-і-ти*.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розгляді й порівнянні супутніх словотворенню морфонологічних модифікацій у гніздах, очолених прикметниками з неподільними та формально членованими основами.

Література

Безпояско 1993 – Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.; **ВСТТУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь „Перун”, 2001. – 1440 с.; **Городенська 1981** – Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко // Словотвірна структура слова : відіменні деривати. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 20 – 108; **Горпинич 1999** – Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 208 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка. – Т. 2 : Д – Копці. – 1985. – 572 с.; Т. 3 : Кора – М. – 1989. – 549 с.; **Земская 1973** – Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. – М. : Просвещение, 1973. – 304 с.; **Карпіловська 2002** – Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 912 с.; **Клименко 1998** – Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови : навч. посіб. / Н. Ф. Клименко. – К. : Б. в., 1998. – 182 с.; **Клименко 2008** – Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 335 с.; **Кубрякова 1970** – Кубрякова Е. С. О типах морфемной членимости слов, квазиморфах и маркерах / Е. С. Кубрякова // Вопр. языкознания. – 1970. – № 2. – С. 78 – 91; **Немченко 1984** – Немченко В. Н. Современный русский язык.

Словообразование / В. Н. Немченко. – М. : Высш. шк., 1984. – 255 с.; **Панов 1999** – Панов М. В. Позиционная морфология русского языка / М. В. Панов. – М. : Наука, 1999. – 276 с.; **Полюга 2001** – Полюга Л. М. Словник українських морфем : близько 40 000 слів / Л. М. Полюга. – Л. : Світ, 2001. – 448 с.; **Смирницкий 1956** – Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий ; под ред. В. В. Пассека. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз, 1956. – 260 с.; **ССУЛМ 1979** – Словотвір сучасної української літературної мови / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11т. / наук. редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка. – Т. 5 : Н – О / ред. : В. О. Винник та ін. – 1974. – 839 с.; Т. 9 : С / ред. : І. С. Назарова та ін. – 1978. – 918 с.; **Трубецкой 1987** – Трубецкой Н. С. Морфонологическая система русского языка / Н. С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М. : Прогресс, 1987. – 560 с.; **Федурко 2003** – Федурко М. Ю. Морфонологія відіменникового словотворення / Марія Федурко. – К. – Дрогобич : Вимір, 2003. –271 с.; **Цыганенко 1978** – Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Г. П. Цыганенко. – Киев : Рад. шк., 1978. – 152 с.; **Янко-Триницкая 1968** – Янко-Триницкая Н. А. Членимость основы русского слова / Н. А. Янко-Триницкая // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1968. – № 27, вып. 6. – С. 532 – 540.

Пристай Г. В. Подільність / неподільність основ непохідних ад'єктивів в аспекті морфонології

У статті досліджено корені непохідних прикметників української мови. Доведено, що для адекватної морфонологічної характеристики деад'єктивів релевантною є морфонологічна структура кореневої словотворчої морфеми. Виділено два типи коренів: 1) формально неподільні, вільні корені, які здатні поєднуватися з будь-яким суфіксом (*син´-*, *стар-*, *весел-*, *туг-*, *дик-*, *сух-*, *сліп-*); 2) формально подільні (членовані), ускладнені субморфемою (*кріп*/*к-*, *мок*/*р-*, *вис*/*ок-*, *вузь*/*к-*, *хир*/*яв-*, *нейтраль*/*н-*). З'ясовано, що субморфема – це особливий, позбавлений самостійного значення складник кореневої морфеми. Установлено історичні причини виникнення питомих субморфемізованих коренів. Висвітлено шляхи засвоєння українською мовою чужомовних ад'єктивів. Обґрунтовано, що субморфемізація кореня сприяє розширенню класу непохідних лексем і формуванню нових словотвірних гнізд. Описано визначальну морфонологічну операцію – усічення – у дериватах, утворених від прикметників із субморфемізованою основою.

Ключові слова: морфема, субморфема, членованість, прикметникові корені, морфонологічна характеристика.

Пристай Г. В. Делимость / неделимость основ непроизводных адъективов в аспекте морфонологии.

В статье исследованы корни непроизводных прилагательных украинского языка. Доказано, что для адекватной морфонологической характеристики деадъективов важна морфонологическая структура корневой словообразовательной морфемы. Выделены два типа корней: 1) формально неделимые, свободные, способные сочетаться с любым суффиксом: *син´-*, *стар-*, *весел-*, *туг-*, *дик-*, *сух-*, *сліп-*; 2) формально делимые (членимые), осложненные субморфемой (особая, лишенная самостоятельного значения составляющая корневой морфемы): *кріп/к-*, *вузь/к-*, *мок/р-*, *вис/ок-*, *хир/яв-*, *нейтраль/н-*. Установлены исторические причины возникновения субморфемизированных корней. Обосновано, что субморфемизация корня способствует расширению класса непроизводных лексем. Определены пути усвоения украинским языком заимствованных адъективов. Проанализирована главная морфонологическая операция – усечение – в производных, образованных от прилагательных с субморфемизированной основой.

Ключевые слова: морфема, субморфема, членимость, корни прилагательных, морфонологическая характеристика.

Prystai H. V. Divisibility / indivisibility of the stems of non-derivative adjectives in the aspect of morphonology

The data were analyzed the roots of non-derivative adjectives in the Ukrainian language. A central issue in adequate morphonological characteristics of derivatives is the morphonological structure of a root morpheme. In recent years, researchers have become increasingly interested in clarifying the problem of divisibility / indivisibility of a word on the basis of different languages. Although considerable amount of research has been devoted to the mentioned issue, few attempts have been made to investigate it on the basis of the Ukrainian language. This study seeks to understand types of roots of adjectives forming derivational nests. In general, this analysis shows that there are two types of roots of non-derivative adjectives in the terms of morphonology. The first type consists of formally indivisible free roots which can be combined with any suffix: *син´-*, *стар-*, *весел-*, *туг-*, *дик-*, *сух-*, *сліп-*. The second one composed with those that are formally divisible. They are complicated by a sub morpheme (the former suffix that has lost its semantic meaning): *кріп/к-*, *мок/р-*, *вис/ок-*, *вузь/к-*, *хир/яв-*, *нейтраль/н-*. This paper focused on historical causes of the appearance of the adjectival roots of the second type. The data indicate the ways of assimilation of the borrowed adjectives by the Ukrainian language. It is proved that sub morphemic process of a root contributes to extension of class of non-derivative lexemes and the formation of new derivational nests. Further investigations are needed to compare morphonological modifications in the derivational nests headed by the adjectives with formally indivisible and divisible stems.

Key words: morpheme, sub morpheme, divisibility, the roots of adjectives, morphonological characteristics.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.
Рецензент – к. ф. н., доц. Лєснова В. В.

Ю. А. Чернобров (Біла Церква)

УДК 81’367:811.161.2

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СИНТАКСИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВІД ПОЧАТКУ ДО 20-х рр. ХХ ст.

Для початку ХХ ст. характерне продовження національних традицій у термінотворчому процесі, які заклали українські мовознавці в другій половині ХІХ ст. У 1905 р., із втратою чинності заборон на українську мову, в Східній Україні з’являються граматики української мови шкільного типу, автори яких продовжують опрацювання синтаксису, спираючись на теоретичні досягнення західноукраїнських мовознавців і доповнюючи його власними науковими здобутками.

„Коротка українська граматика для школи” (1907 р.) Г. Шерстюка була призначена для початкової школи, тому містить невелику кількість синтаксичних термінів. Праця присвячена вивченню простого речення, у якому виділено *головні частини речення – підмет, присудок* [Шерстюк 1907: 5] та *поясняючі додатки (другорядні члени речення)*: *додаток – предмет; означення – додаток приложний*. Учений усвідомлює розгалуженість значень обставини, уживання якої зумовлене конкретною потребою характеристики дії, тому диференціація здійснена за трьома видами: *додаток нарічний міста, додаток нарічний часу, додаток нарічний способу* [Там само: 6]. Формально-синтаксичну типологію речення здійснено відповідно до наявності / відсутності другорядних членів: *речення просте* (за сучасною термінологією – *непоширене*) та *розширене* (тобто – *поширене*) [Там само: 6]. Г. Шерстюк використав власне-авторські терміни, наполягаючи на тому, що кожен учений обирає найбільш вдалу на його думку термінологію „і тим всим дає матеріал для майбутнього вироблення одностайної найкращої термінології” [Там само: 3].

Свої погляди щодо термінотворення в контексті захисту й утвердження наукової, політично незаангажованої концепції походження української літературної мови виклав І. Огієнко. Його праця „Українська граматична термінологія. Історичний словник української граматичної термінольогії з передмовою про історію розвитку її” була надрукована 1908 р. Цінність словника полягає в спробі автора зібрати всі мовознавчі